

Таран Олена Вікторівна –
доктор юридичних наук, старший
науковий співробітник, провідний
науковий співробітник наукової
лабораторії з проблем досудового
розслідування Національної
академії внутрішніх справ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ БЕЗПЕКИ ВИРОБНИЦТВА

Розглянуто особливості визначення ознак об'єктивної сторони злочинів проти безпеки виробництва. Проаналізовано поняття «охорона праці», його зміст і значення для кримінально-правової кваліфікації.

Ключові слова: злочини проти безпеки виробництва; кваліфікація; об'єктивна сторона; охорона праці; техніка безпеки.

Рассмотрены особенности определения признаков объективной стороны преступлений против безопасности производства. Проанализировано понятие «охрана труда», в частности, его содержание и значение для уголовно-правовой квалификации.

Ключевые слова: преступления против безопасности производства; квалификация; объективная сторона; охрана труда; техника безопасности.

Understand the investigative and judicial practice indicates a number of problems related to the qualifications and investigation of crimes for which under Art. 271–275 of the Criminal Code of Ukraine.

One such problem is the difficulty of establishing the objective of the relevant evidence of the crimes, as all articles of Chapter X of the

Criminal Code of Ukraine contain blanket disposition, which implies the need for recourse to legal acts and documents in the field of labor.

From the contents of the legal definition of safety that the structure of health and safety are integral components of it: regulations, safety, industrial hygiene, hygienic conditions.

Work experience takes place in a specific environment (industrial or non-industrial character), which established a legal regime with a planned enforced rules, requirements, measures for safe operation of the environment.

Analysis of Chapter X of the special part of the Criminal Code of Ukraine «crimes against the security of production» indicates that Art. 271 of the Criminal Code of Ukraine is covered by a violation of common safety rules and violations of specific safety related works with high-risk, operate in explosive hazardous industries or shops, nuclear or radiation safety related to the safe use of industrial products or safe operation of buildings and structures under Art. 272-275 of the Criminal Code of Ukraine. So separating these offenses is the nature of violations.

Keywords: crimes against the security of the production; qualifications; objective side; occupational safety and health; safety.

Нитанням забезпечення безпечних і здорових умов праці людини в процесі трудової діяльності завжди приділялася значна увага в країнах із розвиненою економікою та сталими демократичними традиціями.

Україна, рухаючись шляхом розбудови демократичної правової держави європейського зразка, визначає принцип збереження життя й здоров'я людини в процесі трудової діяльності як один із пріоритетних.

Загальні принципи державної політики в галузі охорони праці, визначені законодавством України, спрямовані на створення належних, безпечних і здорових умов праці, запобігання нещасним випадкам та професійним захворюванням, адаптацію трудових процесів до спроможностей працівника з урахуванням стану його

здоров'я та психологічного стану, що узгоджується з принципами захисту здоров'я працівників, які визначено в Конвенціях міжнародної організації праці, директивах Європейського Союзу [1–2].

Водночас нині доводиться констатувати, що реальний стан охорони праці в нашій державі не можна визнати задовільним. Резонансні аварії та нещасні випадки на виробництві, що спричинили значну кількість людських жертв і призвели до масштабних руйнувань, закономірно викликають занепокоєння органів державної влади та громадськості щодо стану охорони праці загалом і техніки безпеки, вибухобезпеки, пожежної, ядерної, радіаційної безпеки зокрема.

Причини існування зазначених негативних явищ пов'язані зі зношеністю виробничих фондів, недоліками трудової дисципліни, освіти й виховання, подекуди відсутністю належної уваги з боку роботодавців та органів державної влади, які здійснюють нагляд і контроль за додержанням вимог законодавства про охорону праці до проблем у цій галузі, а також неналежним реагуванням правоохоронних органів на кримінальні правопорушення.

Проблемам кримінальної відповідальності за злочини, що посягають на належні, безпечні та здорові умови праці, присвятили свої праці О. О. Бахуринська, В. І. Борисов, І. П. Лановенко, В. І. Павликівський, О. О. Пащенко, Г. І. Чангулі та ін.

Водночас ознайомлення зі слідчою та судовою практикою свідчить про низку проблем, пов'язаних із кваліфікацією та розслідуванням злочинів, відповідальність за які передбачено ст. 271–275 Кримінального кодексу (КК) України.

Однією з таких проблем є складність встановлення ознак об'єктивної сторони відповідних складів злочинів, оскільки всі статті розділу X Особливої частини КК України містять бланкетні диспозиції, що передбачає необхідність звернення до нормативно-правових актів і документів у сфері охорони праці.

Для правильного та цілісного розуміння поняття охорони праці потрібно проаналізувати його визначення в законодавстві та підходи до розгляду його змісту в юридичній літературі.

Так, відповідно до ст. 1 Закону України «Про охорону праці», охорона праці є системою правових, соціально-економічних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних, лікувально-профілактичних заходів і засобів, спрямованих на збереження життя, здоров'я та працездатності людини в процесі трудової діяльності [3]. Це визначення відповідає наведеному в Державному стандарті України «Охорона праці» (ДСТУ 2293–99). Варто зазначити, що терміни, встановлені цим стандартом, є обов'язковим для використання у всіх видах нормативної документації, підручниках, навчальних посібниках, науковій, технічній та довідковій літературі, у комп'ютерних, інформаційних системах. Вимоги стандартів чинні для використання в роботі підприємств, установ, організацій, що діють на території України, технічних комітетів зі стандартизації, науково-технічних та інженерних товариств, міністерств (відомств).

Відповідно до змісту законодавчого визначення поняття охорони праці, до структури охорони праці належать невід'ємні її складові: нормативно-правові акти, техніка безпеки, виробнича санітарія, гігієнічні умови праці.

З огляду на це, для правильного розуміння охорони праці як системи коротко охарактеризуємо зміст зазначених складових.

Правові заходи – це сукупність нормативно-правових та нормативно-технічних актів і документів, що закріплюють і регулюють стандарти безпечних умов праці.

Соціально-економічні заходи спрямовано на забезпечення законодавчо визначеного рівня соціальних та економічних гарантій, насамперед у разі нещасного випадку та отриманого внаслідок нього травмування або настання смерті працівника; стимулювання роботодавців і працівників до підвищення рівня охорони праці.

Техніка безпеки є підґрунтям організаційно-технічних заходів і становить систему організаційних заходів, технічних засобів, що запобігають впливу небезпечних виробничих факторів на працівника під час виконання трудових обов'язків. Організаційно-технічними заходами з охорони праці є створення та забезпечення функціонування служби з охорони праці; забезпечення дотримання працівниками правил охорони праці; організація навчання, перевірки знань та інструктажу працівників; усунення або зменшення ступеня впливу шкідливих і небезпечних виробничих факторів; застосування безпечного обладнання, машин, механізмів, матеріалів та технологій; підвищення трудової, виробничої й технологічної дисципліни праці тощо.

Санітарно-гігієнічні заходи спрямовані на зменшення кількості шкідливих виробничих чинників із метою запобігання професійним захворюванням; поліпшення умов праці та підвищення культури виробництва за рахунок обладнання й утримання у відповідності до санітарно-гігієнічних норм і вимог місць особистої гігієни, місць (приміщень) для харчування та відпочинку тощо.

Лікувально-профілактичні заходи передбачають організацію первинних і періодичних медичних оглядів, організацію лікувально-профілактичного харчування та ін. [4].

У юридичній літературі поняття охорони праці традиційно розглядають у широкому та вузькому значеннях. В. І. Прокопенко в широкому розумінні в поняття «охорона праці» уміщує ті гарантії для працівників, що передбачають усі норми трудового законодавства, у вузькому розумінні – це створення для працівників безпечних умов праці [5, с. 95–96], В. С. Бердичевський, Д. Р. Акопов, Г. В. Сулейманова вважають, що охорона праці в широкому розумінні – це система збереження життя і здоров'я працівників у процесі трудової діяльності, що містить правові, соціально-економічні, лікувально-профілактичні, реабілітаційні та інші заходи.

Усебічну охорону праці буде забезпечено лише за умови додержання одночасно всіх її аспектів. У вузькому розумінні – це один із принципів трудового права, правовий інститут, суб'єктивне право працівника на умови праці, що відповідають вимогам безпеки та гігієни в конкретних трудових правовідносинах [6, с. 34].

А. Ю. Олійник зазначає, що з урахуванням умов праці (важкі, шкідливі), психофізіологічних особливостей працівника (жінка, неповнолітній, інвалід) система законодавства з охорони праці передбачає загальні та спеціальні правові норми. Саме це й зумовлює визначення охорони праці як системи правових, соціально-економічних, організаційно-технічних, лікувально-профілактичних заходів та засобів, спрямованих на збереження здоров'я і працездатності людини в процесі праці. Це поняття охорони праці в широкому розумінні, оскільки воно передбачає масштабні заходи щодо забезпечення безпечних і здорових умов праці: правові, економічні, організаційно-технічні, лікувально-профілактичні тощо. У вузькому розумінні охорона праці – де система правих заходів і засобів забезпечення безпечного життя й здоров'я працівника в процесі роботи на виробництві, у тому числі й правових норм щодо оздоровлення та поліпшення умов праці. У такому розумінні охорона праці є одним із принципів трудового права, суб'єктивним правом працівника на належні умови праці, правовим інститутом [7, с. 176]. І. В. Бессонова зазначає, що охорона праці – це родове поняття, що передбачає безпеку виробництва, техніку безпеки та виробничу санітарію. Охорона праці означає забезпечення безпечних і здорових умов праці економічними, правовими, організаційно-технічними, медичними та іншими заходами. У вузькому розумінні охорона праці – це сукупність правових норм і правил, а саме: а) таких, що забезпечують безпечні умови праці, котрі виключають виробничий травматизм та професійні захворювання; б) таких, що регулюють нагляд і контроль за додержанням законодавства про охорону праці [8, с. 7].

Вищезазначені та інші проаналізовані погляди науковців свідчать про подібність розуміння юридичної природи охорони праці, а тлумачення його змісту в широкому та вузькому розуміннях, головним чином, зумовлене галузевою належністю досліджень. Саме тому здійснений аналіз визначень поняття охорони праці, запропонованих фахівцями різних галузей права, дає можливість максимально чітко усвідомити суть цього складного та багатоаспектного поняття, визначити межі його застосування під час кримінально-правової кваліфікації.

Не маючи на меті розроблення власного визначення охорони праці, ми поділяємо усталене розуміння цього інституту як цілісної системи, безперервного процесу, метою яких є забезпечення збереження життя й здоров'я людини в процесі трудової діяльності.

Цілком очевидним те, що трудова діяльність відбувається в умовах конкретного середовища (виробничого або невиробничого характеру), у якому встановлено певний правовий режим, що передбачає обов'язкові для виконання правила, вимоги, заходи стосовно безпечного функціонування такого середовища.

Аналіз розділу X особливої частини КК України «Злочини проти безпеки виробництва» свідчить про те, що в ст. 271 КК України визначено порушення загальних правил охорони праці, а порушення спеціальних правил безпеки, які стосуються виконання робіт із підвищеною небезпекою, діють на вибухонебезпечних підприємствах або у вибухонебезпечних цехах, ядерної або радіаційної безпеки, що стосуються безпечного використання промислової продукції або безпечної експлуатації будівель і споруд, передбачено ст. 272–275 КК України. Отже, розмежування цих злочинів відбувається за характером порушених правил.

Для встановлення в діянні складу злочинів, передбачених ст. 271–275 КК України, потрібно звернутися до законодавчих та інших нормативних актів про охорону

праці, спеціальних правил, що регулюють безпеку праці. Такі правила є частиною інституту охорони праці й регламентують порядок ведення окремих видів робіт, а також пов'язані з цим порядком правила безпеки праці. Деякі види виробництв, з огляду на специфіку технологічних процесів, мають потенційно високий рівень небезпеки спричинення шкоди життю та здоров'ю людини, а тому потребують дотримання особливих заходів безпеки під час їх виконання. Точне виконання таких спеціальних заходів є необхідною умовою запобігання суспільно небезпечним наслідкам. Отже, порушення спеціальних правил безпеки не можна розглядати окремо від загальної системи охорони праці, оскільки вони не лише тісно пов'язані між собою, а й є спеціальними нормами (про що власне і свідчить їх назва) відносно більш загальних. Вивчення змісту зазначених правил дає змогу дійти висновку про те, що їх природа є подібною, вони взаємопов'язані й покликані слугувати збереженню життя та здоров'я працівників у процесі трудової діяльності.

Отже, лише правильне розуміння охорони праці, тобто як цілісної системи, уможливило точну та повну характеристику допущеного порушення правил охорони праці, належне посилання на відповідні норми й правила, а отже, правильну кримінально-правову кваліфікацію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Межгосударственные стандарты : [кат.] : в 6 т. / [сост. И. В. Ковалева, Е. Ю. Рубцова ; ред. В. Л. Иванов]. – Львов : НТЦ «Леонорм-Стандарт», 2005 – (Серия «Нормативная база предприятия»). – Т. 1. – 2005. – 277 с.

2. Міжнародне законодавство про охорону праці: Конвенції та рекомендації МОП : у 3 т. – Т. 1. – К. : Основа, 1997. – 672 с.

3. Про охорону праці [Електронний ресурс] : Закон України від 14 жовт. 1992 р. : за станом на 25 черв. 2011 р. – Режим доступу :

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2694-12>.

4. Офіційний сайт Державної служби гірничого нагляду та промислової безпеки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

http://www.dnop.kiev.ua/index.php?option=com_frontpage&Itemid=1.

5. Прокопенко В. І. Трудове право України : [підруч.] / В. І. Прокопенко. – Х. : Консум, 2000. – 480 с.

6. Бердычевский В. С. Трудовое право : [учеб. пособие] / Бердычевский В. С., Акопов Д. Р., Сулейманова Г. В. ; отв. ред. В. С. Бердычевский. – Ростов н/Д : Феникс, 2002. – 512 с.

7. Олійник А. Ю. Правознавство / А. Ю. Олійник, А. М. Колодій. – К. : Вид-во ЦУЛ, 2008. – 792 с.

8. Бессонова И. В. Нарушение правил охраны труда в уголовном праве России : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук. : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / И. В. Бессонова. – М., 2002. – 28 с.